

Megemlékezés Katona József születésének 232. évfordulója alkalmából

2023. november 13. (hétfő) 12:00 óra

Tisztelt Hallgatóság!

"November jó. Ismét eljő november.

Hoz elmúlást s egyben megújulást" – hallhattuk ismét, kecskeméti költő tollából, a Katona-kultusz egyik legszebb versének sorait. Itt van ismét november, és itt vagyunk ismét, hagyományaink szerint, a helyi emlékezet emblematisztikus helyszínén, a Bánk bán szerzőjének szobra és a róla elnevezett színház mellett

Katona József születésének 232. évfordulója alkalmából gyűltünk össze, hogy megemlékezzünk és emlékeztessünk városunk nagy szülőföldre, nemzeti drámánk írójára.

Két nappal a születésnap után vagyunk már, de ügyész uram odafenn, talán megbocsátja nekünk ezt a késedelmet. Az évfordulót megerősítendő, vannak még a mai naphoz kapcsolódó ünnepek és évfordulók. Ma van a magyar nyelv napja, amikor azt ünnepeljük, hogy 1844-ben ezen a napon fogadták el a magyar államnyelvről szóló törvényt. És ma van annak az évfordulója, hogy idősebb Katona József és Borbók Ilona kecskeméti lakosok újszülött gyermekét, Józsefet megkeresztelték a kecskeméti katolikus Nagytemplomban.

Az anyakönyvet talán csak akkor nyitották ki ismét ennél az oldalnál, amikor Csányi János főügyész (később főbíró, polgármester, 1848-ban "Kecskemét megmentője") egykori beosztottjának élettörténetét kutatta. Neki köszönhetjük az első kortársi életrajzot, de azt a téves évszámot is, amit pl. a szülőházon elhelyezett emléktáblára is felvéstek: született 1792-ben. Évtizedek múlva, az anyakönyv kevésbé lendületes lapozgatása során

tudatosodott, hogy a helyes dátum: 1791. november 11. A Katona - emlékműveken 1930-ban javították a feliratokat.

Ki volt Katona József, akinek élete tragikus hirtelenséggel ért véget 1830-ban? Csányi János legrövidebb összefoglalója a következő: **"Ez volt földi élete a' Párkákra nézve: született, élt, és 38 éves korában mint nőtlen megholt."** A következő percekben ennél részletesebben is utalunk az életút fontos mozzanataira, de előtte szenteljünk néhány szót a HELY bemutatására. Hogy a millennium idején ide épült a színház, az lehet véletlen, illetve a várostervezők döntése. A drámaíró nevének felvétele és a szoborállítást – már nem véletlen. A színház és a szobor révén is jelképes ez a hely, de van még egy szerencsés egybeesés. Mondhatjuk, hogy Katona József lábnyomát őrzi ez a tér és mi most Katona József útjain állunk. Valahol itt volt kecskeméti mindennapjainak legfontosabb útvonala, születéstől a haláláig. Közelben a szülőháza, amit szó szerint kell érteni, hiszen abban az időben az édesanyák nem kórházban, hanem az otthonukban hozták világra gyermekeiket.

A szülőházból a Nagytemplomba vitték keresztelni, gyermekként a közelben játszott, csak pár száz méterre volt a katolikus iskola, később pedig munkahelye, a korabeli városháza. Utolsó napján ezen az úton sietett az úriszéki ülésről haza, majd a városházára. És aznap este errefelé jött a városházi tizedes, hogy hírt hozzon az aggódo szülőknél: főügyész uramnak meghasadt a szíve... Híre-hamva sem volt akkor még a mostani beépítésnek, a szerény épületek közül csak a Szentháromság szobor emelkedett ki. Ő még nem láthatta, de itt a közeli Kovács László-féle színházban sokszor előadták a Bánk bánt, és Katona szellemét idézték 1896-ban az új színház megnyitásakor.

Élő hagyomány, hogy a megemlékezés szándékával itt gyülekezzünk minden évben. Vajon miért fontos ez egy város életében? Mert Katona József kora, élete, munkássága része

Kecskemét történetének és értékeinek. És mert van mához szóló üzenete.

A "percegő pennájú Katona", nemzeti drámánk szerzője, a szépirói vénájú mezővárosi főügyész és a gyermekkorát versekben felidéző költő **egész életében szülővárosához kötődött legjobban**. Ellentétben számos 19-20. századi alkotóval, a Bánk bán szerzője számára születésétől tragikus haláláig adott volt egy stabil pont: a szülői ház és a család. Bizonytalanságokkal és csalódásokkal teli pályafutása során a család és az otthon, a korabeli város, a puszták és a hajdani templomok, a történelmi múlt és az elődök tisztelete, a szülőváros határtalan szeretete jelentette a biztos pontokat és a megtartó erőt.

A Bánk bán

Ha Katona József nevét látjuk/halljuk, azonnal kapcsolódik mellé a Bánk bán. A nemzeti drámaként számon tartott műben mondandóját egy régi történelmi időszak keretébe helyezte. "Ha a jelenben beszél jelenről, lefoglalja. A múltba tért, és a jelen minden fájalmát, gyűlöletét, panaszát belerakta múltból szedett halhatatlan drámájába." (JF) Művét pályázatra írta, de a társadalmi problémák és a történelmi múlt iránti érdeklődése korábbi. Azonosulását így fogalmazta meg: "Ez nem história, hol az érzéketlen toll beszél: ez én magam vagyok, én, a XIII. században élő hatalmas Bánk..." Életében nem aratott sikert, de ma már nem lehet eltüntetni a nemzet képzeletbeli könyvespolcáról. A színpadi bemutatók, és különösen az opera megszületése után nemcsak népszerűvé, de jelkép értékűvé is vált.

Katona drámája nem könnyű olvasmány. Értelmezéséről tanulmányok, könyvek sokasága született. Jogos a töprengők kérdésfelvetése: ismerjük-e, értjük-e, egyáltalán: olvastuk-e, és tudjuk-e, hogyan lehet felkelteni iránta a fiatalok érdeklődését. A diákok számára nem az évszámok, események, a dráma cselekménye

és a történelmi hitelesség összevetése lehet vonzó, hanem az, ha emberközelbe hozzuk, aktualitását és morális üzenetét megfogalmazzuk. Ebben Orosz László kecskeméti Katona kutató is segítségünkre van hátrahagyott műveivel. *"Elnyomott magyarok és elnyomó idegenek állnak szemben egymással? Történelmünk újra meg újra időszerűvé tette ezt az értelmezést. Katona drámájának mégsem ez az igazi mondanivalója. Sokkal inkább az, hogy a zsarnokot törekvéseiben és tetteiben nem korlátozza erkölcs, azt azonban igen, aki becsületét és a közösség iránti felelősségét megőrizve kíván, kényszerül ellene föllépni.[...] (Kérdőjelek)* Szereplők,értékelésük, preferálás, korszakok. KJ síremlék, 1930. Tiborc helyett Petur szobra.

Katona József, a történetíró és kutató

Katona József a Bánk bán mellett egyéb műveket, verseket is írt (erre most nem térünk ki.) Szépirodalmi munkássága mellett a múlt megismertetéséhez is erős vonzalmat érzett. Történetírói szándékairól a városi tanácshoz 1818-ban benyújtott kutatási kérvénye is tanúskodik. Furcsállhatnánk, hogy a városi megbízásokat is végző tisztviselő kecskeméti iparos jogi végzettségű fiának (aki nem sokkal később sok ezer oldallal gyarapítja ugyanezt a levéltárat) alázatos kérelemre van szüksége a helyi történelmi dokumentumok megtekintéséhez. Ekkor a levéltárak még kevésbé voltak nyilvánosak. A kutatás gátját nem annyira a levéltár rendezetlensége okozta, (amit gyakran emlegetnek), hanem az, hogy a dokumentumok mögött élő ügyek, esetleg perek is voltak, pl. a földesurakkal, a bentlakó nemesekkel, birtokviszonyokkal kapcsolatban. Katona József óvatosan kezelte a forrásokat, nem akart a politikai mezejére tévedni, nem is írt meg mindent, az élő ügyekkel óvatosan bánt. Később, a 20-as évek elején a történetíró ambíciókról már múlt időben szólt. Életében megjelent történelmi munkája A kecskeméti pusztákról, 1823-ban a Tudományos

Gyűjteményben látott napvilágot, városunk történetéről kéziratokat hagyott hátra. Katona számára a kecskeméti puszták: maga a történelem (mint más vidékeken pl. a várak) „Ezen a száraz tengeren, hol az eget kivéve alig lát gyakran sok ideig az utas egyebet ezen a temérdek síkon ütögetik fel magokat, mint megannyi lecsonkíttatott emlékoszlopok, szerteszéjjel a gyászos pusztatemplomok...” írta. Ami izgatta: kik éltek, hogyan beszéltek, és főként: hogyan imádkoztak itt először.

Katona József, a hivatalnok

A drámaíró felnőtt életének legnagyobb részét a hivatali munka jelentette. 1820-tól haláláig a megélhetést biztosító pozíciója is a városhoz kötötte. Életének utolsó tíz esztendejében alügyész, majd főügyész szülővárosában. Jogi tanulmányait és gyakorlatait Pesten végezte, 1816-ban tett ügyvédi esküt. Már pesti praxisa idején is azon dolgozott, hogy visszatérhessen szülővárosába. 1820 második felében párhuzamosan futottak a drámaíró és a jogász mérföldköveihez kötődő szálak, sőt időnként össze is kapcsolódtak. Készült a Bánk bán kinyomtatására és készült a városi alügyészi hivatal elnyerésére. Mindkettő sikerült.

November 22-én, a városháza közgyűlési termében megtartott kinevezési ceremónián Katona József már egy kinyomtatott példányból olvasta fel a város ősi dicsőségét és jelenét méltató bevezetőt. Ettől kezdve rangos városi tisztviselő, 1826-tól főügyész, a város 3.embere.

Percegő pennája nyomán egyre ritkábban születnek irodalmi alkotások, de mind több és több hivatalos irat őrzi keze nyomát az általa megfogalmazott oldalakon, amelyeket ma is őriz a kecskeméti levéltár. Miről tanúskodnak ezek az írások? Benne van ezekben a város 10 éve 1820 - 1830 között, és Katona József 10 esztendeje, az utolsó évtized.

Katona József 10 évre vonatkozóan nemcsak arról győződhetünk meg, milyen szerteágazó volt a hivatali tevékenysége, s mennyi döbbenetes erejű élményanyagot kapott utólag is a tabori panaszokhoz. *Egyénisége és írói vénája is ott van a kézírását rögzítő dokumentumokban.* A kihallgatási jegyzőkönyvek, a vád-és védőbeszéd oldalain rendre följegyezte - szó szerint - a népi bölcsességeket, szólásokat, közmondásokat, az ügyfelek pontos kifejezéseit, a ragadvány-és beceneveket, a korabeli népnyelv gyöngyszemeit. *Érezhetjük a közrendűekkel és a kisemberekkel való együttérzését: nem szívesen tegezi a vádlottakat, keresi a bizonyítékokat, keresi az igazságot, kerüli az előítéletet.* Felemeli szavát a gyereklányok és a terhes anyák korbácsolása és hideg árestomba zárása ellen, tiszteletet kér a pár filléres tolvajlásan kapott öregember számára, szól a halálbüntetés ellen, kéri az éhező rabok jobb ellátását. *„Egy-egy észrevétellel kiszól a paragrafusok mögül a lelkekben megértéssel búvárkodó író, és eredeti kifejezésekkel rögzíti a vallomások, tagadások, beismeréseket” (Joós F. 91.) Másik vezérlő motívuma, hogy minden esetben az igazságot kell szolgálnia. Perceg a tolla, ha a tanács téves határozata ellen szerkeszt panaszíratot, kisemberek ügyében szerkesztett beadványaiból kicsendül az együttérzés lírai hangja” (92.)*

Aktuális-e a 21. században Katona József, Németh László szavaival "a rejtélyes költő?" **Mint a Bánk bán aktualitása kapcsán, Katona életútját és személyiségét illetően** is időről-időre felmerül a kérdés: ismerjük, mindent tudunk róla? Igen sokat, de nem mindent.. Művei koronként új értelmezést nyerhetnek, alapvető üzenetük azonban örökérvényű értékekről szólnak. Hivatali jegyzetei tudományos feldolgozásra várnak. Meggyőződésem, hogy ezek még többet elárulnak életútjáról, értékrendjéről.

Életrajzának számos pontját homály fedi, de mindabból, amit ismerünk, olyan erkölcsi normák és mércék rajzolódnak ki, amelyek

ma is vállalhatók: a tisztos iparoshoz méltó munka, a család fontossága, a szülőföld szeretete, a város szolgálata. Vallással kapcsolatos meggyőződését egy drámai szereplője tolmácsolta: egyhez ragaszkodtam, de a többit nem bántottam.

A főügyésznek nem volt ideje, és minden bizonnyal affinitása is hiányzott ahhoz, hogy önmagáról bemutatkozást, visszaemlékezést írjon. Tettei és írásai beszélnek róla. És a kortársak, köztük hivatali főnöke (Csányi János:) Erkölcsi élete és társalgása egyenes, természetes, nincs benne kevélység, pöffeszkedés és hízelgés. Beszéde élénk, szabatos, lakonikus rövidségű. Tanuló korában a szünetekben apja műhelyében folyvást dolgozott, ágyneműit maga szötte, Pesten látott mintákat rajzolt, szerkesztett, anyagilag segítette családját.. "Hivatala" folytatásában szorgalmas; sem lágy, sem kegyetlen. a' csupa gyanúból eredt kegyetlen vállalatokat soha sem gyakorlotta, mert mélyen érezte, hogy a' rab is ember."

Sikeres ember volt, vagy kudarcokkal teli életet élt? Kisebbségi érzésekkel küzdött, vagy tisztában volt azzal, hogy nagy művet tett le az utókor számára? Bizonyára ebben reménykedett, amikor a következő mondatot papírra vetette:

"Engem itt olvasni fognak akkor is, amidőn már ez a szobácska, melyben most ülök, porhanyó dűledékké válik; olvasni fognak azok, kik engemet sohasem láttak, sohasem esmértek és akiket én soha látni, soha esmérni nem fogok"

Testamentum és szellemi utra való is lehet számunkra ez a mondat: emlékezzünk Katona Józsefre és jól sáfárkodjunk a ránk hagyott örökséggel.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!